

Eeva Lennon

KUULUUKO
ENGLANTI
EUROOPPAAN?

Karisto
Hämeenlinna

© Eeva Lennon ja Karisto / Kustannusosakeyhtiö Otava 2021

ISBN 978-951-1-37743-6

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2021

SISÄLLYS

Kiitokset	6
Lukijalle	7
1. Britannian saareutumisen ja kaksoisidentiteetin synty	14
2. Britannia ajautuu ulos Euroopan ytimestä	38
3. Suezin kriisi ja de Gaulle	56
4. Eftan synty ja Suomen liittyminen Fineftaan	66
5. Britit haluavat EU:n jäseniksi	70
6. Britannia Euroopan yhteisön kynnyksellä	82
7. Britannia Euroopan yhteisön jäsenenä	101
8. Margaret Thatcher ja EU	109
9. Sisämarkkinoiden synty	118
10. John Major, Maastrichtin sopimus, valuuttakäärme ja EU:n laajeneminen	131
11. Tony Blair ja EU	145
12. Irlanti ja EU	153
13. David Cameron ja EU	172
14. Vaalikamppailu ja sen heikko taso	182
15. Kansanäänestys 23. kesäkuuta 2016: brexit	201
16. Brexitin syyt	210
17. Kulttuurin muutos Britanniassa	226
18. Brexit-neuvottelut	249
19. Boris Johnson astuu remmiin	276
20. Hyvästi Britannia	304
Kirjallisuutta	323
Henkilöhakemisto	325

KIITOKSET

Kiitokset avusta Esko Aholle, suurlähettiläs Pekka Huhtaniemelle, toimittaja-kirjailija Jyrki Koulumiehelle, toimittaja-kirjailija Jouko Heikuralle ja muusikko-professori Mark van de Wielille.

Tutkimustiedosta kiitän Lontoon yliopiston Kings Collegen Euroopan asioiden professoria Anand Menonia ja hänen johtamaansa ajatuspajaa UK in a Changing Europe. *The Financial Times* -lehti ansaitsee kiitokset erinomaisesta journalismista ja kiinnostavista tiedoista, BBC loistavista ja hauskoista historiallisista ohjelmasarjoistaan.

Valokuvista kiitokset Andy Charlesille ja pojalleni Sam Lennonille sekä hänen työnantajalleen KM Media Groupille. Editoijani Satu Laatikaisen kanssa on ollut ilo työskennellä.

LUKIJALLE

Euroopan reunamilla on kaksi maata, jotka eivät tiedä, kuuluvatko ne Eurooppaan vai eivät: Britannia ja Venäjä. Tämä on todettu täällä Britanniassa, mutta suomalaisia se ehkä hämmästyttää. Suomelle Britannia on nimittäin aina ollut läheinen protestanttinen Pohjois-Euroopan maa; tärkeä kauppakumppani ja ulkopoliittinen ystävä.

EU:n jäsenyys on briteille paljon pulmallisempi kysymys kuin Manner-Euroopan maille, koska se on osittain identiteettikysymys. Britit tai oikeammin englantilaiset – eivät siis välttämättä kelttikansat skotit tai irlantilaiset – tuntevat olevansa saarikansaa, saareutuneita, irrallaan Euroopan mantereesta.

Briteille on myös syntynyt toinen ulkoeurooppalainen identiteetti Brittiläisen imperiumin kautta. Se loi englanninkielisen yhteisön Euroopan ulkopuolelle, ja kieliyhteisöllä on yhä huomattava psykologinen merkitys. Se on myös luonut Britannian erikoissuhteet Yhdysvaltoihin. Britannian luultiin päässeen muita siirtomaavaltoja helpommalla irti kolonialismistaan ja Brittiläisestä imperiumista. Kansanäänestys EU:n jäsenyydestä osoitti kuitenkin, että osa vanhemman polven englantilaisista ei ole vielääkään irrottautunut historian painolastista. Kansanäänestys

EU:n jäsenyydestä paljasti Englannin vakavan identtiteettikriisin ja pahensi sitä entisestään.

Traagisinta on, että Britannia ei ole yhtä mieltä maan identiteetistä. Skotlannissa ja Irlannissa väestön enemmistö tuntee itsensä ”eurooppalaiseksi”. Koko Britanniassa noin puolet tuntee kuuluvansa kiinteästi Eurooppaan ja olisi halunnut jäädä Euroopan unioniin, mutta toinen puoli oli valmis kääntämään selkensä EU:lle. Tulevaisuuden tekee hankalaksi vielä se, että ”eurooppalainen” puolisko on yleensä nuorempaa ja koulutetumpaa väkeä, jonka vanhemmat sukupolvet nyt ovat pakottaneet ulos EU:sta. Sukupolvien välinen konflikti on enää harvassa asiassa yhtä voimakas.

Mutta vanhempi väki poistuu vähitellen kuvasta, ja nykynuoret astuvat remmiin. Tulevatko he tyytymään tähän ratkaisuun? Eräs englantilainen ystäväni kertoi täällä kiertävän vitsin, jonka mukaan Britannia on kuin koira, joka seisoo oven edessä ja haluaa ulos. Kun ovi avataan, se ei suostukaan lähtemään. Se nostetaan lopulta väkipakolla oven ulkopuolelle. Se kääntyy kohti ovea ja haluaa taas takaisin. Näinkö tässä käy? Paluu Euroopan unioniin ei kuitenkaan ole kovin yksinkertaista sen jälkeen, kun Britannia ei enää ole unionin jäsen. Ranskan entinen presidentti Charles de Gaulle johti Ranskan ulos Naton sotilaallisesta yhteistyöstä vuonna 1966. Yhteistyö Naton kanssa alkoi vaivihkaa uudelleen heti de Gaullen valtakauden jälkeen, mutta vasta vuonna 2008 presidentti Nicolas Sarkozy kehtasi virallisesti ilmoittaa, että Ranska on taas Naton täysivaltainen jäsen.

Yksi syy kolme ja puoli vuotta jatkuneeseen poliittiseen brexit-kaakokseen oli, että myös brexitiä äänestäneiden joukko oli epäyhtenäinen. Konservatiivisen puolueen brexit-fanaatikkojen ryhmä uneksii ”globaalista Britanniasta” ja näkee saarivaltion tulevaisuuden maailman turuilla eikä Euroopassa. On kyllä jäänyt epäsel-

väksi, millainen tuo uusi globaali Britannia olisi. Jotkut puhuvat Britannian tulevaisuudesta Euroopan Singaporena. Tämä ryhmä muistelee nostalgisena Elisabet I:n aikakauden puhtia 1500-luvun loppupuolen Britanniassa sekä sitä seurannutta Brittiläistä imperiumia.

Toisen oikeistolaisen brexit-joukon muodostavat kiihkoiset markkinaliberaalit, joiden mielestä muun muassa EU:n työntekijöiden oikeuksia koskevat säännöt estävät thatcheriläisen markkinaliberaalin vallankumouksen loppuun saattamisen. Nämä kaksi oikeistoryhmää kuuluvat yleensä parempiosaiseen väkeen ja äänestävät konservatiiveja.

Vuoden 2016 kansanäänestyksen tulosten tarkempi analyysi paljasti, että brexit oli myös globalismin pyörteissä syrjäytyneiden alueiden populistinen kapina suurkaupunkien eliittiä vastaan. Kolmas ja ehkä suurin brexitin äänestäjien joukko oli siis periferian väkeä kuten keltaliivi-kapinalliset Ranskassa. Tähän ryhmään kuuluu pääasiassa huono-osaisempia Työväenpuolueen kannattajia – ja erityisesti nämä ihmiset kauhistuivat EU:sta 2000-luvulla tänne Itä-Euroopasta tullutta maahanmuuttajien virtaa, johon maa ja sen julkinen sektori eivät olleet alkuunkaan valmistautuneet.

Tämä joukko on allerginen globalisaatiolle eikä missään nimessä haikaile takaisin imperiumiin tai ”Singaporeen Thamesilla”. Se ei puhu kieliä, ja ulkopuolinen maailma on sille muutoinkin vieras, kuuluu se sitten Eurooppaan tai valtameren taakse. Periferiassa suositetaan pikemmin pikku Englantia, jonkinlaista itseensä käpristynyttä isolationismia. Väki on pesiytynyt tälle saarelle kuin herran kukkaroon, ja kaukana paha maailma.

Ranskan presidentti Nicolas Sarkozy ihmetteli jo 1990-luvulla, miksi britit eivät tajua, että olemme voimakkaampia yhdessä. Mutta toisin kuin mannereurooppalaiset, englantilaiset (en siis

yhäkään puhu briteistä) eivät koe olevansa uhattuja tällä eristyneellä saarella, kaikkien muiden selän takana. Vakaa poliittinen järjestelmä on vain lisännyt englantilaisten itsetyytyväistä hybristä ja vaarallista haavoittumattomuuden tunnetta, joka aina suurten kriisien tullen osoittautuu virheeksi. Nimittäin kun maailmansota kahdesti syttyi Euroopassa, britit joutuivat mukaan.

Sitten on vielä muita pienempiä ryhmiä, jotka vihaavat EU:ta. Työväenpuolueen edellinen johtaja Jeremy Corbyn ja hänen kova vasemmistonsa ovat aina vieroksuneet Euroopan unionia. Corbyn ystävineen kuului 1970-luvun radikaaliin vasemmistoon, jonka mielestä EU oli kapitalistien juoni. Saarivaltakunnan tuli pysyä erossa siitä ja toteuttaa sosialismia omassa maassa. 70-luvun lopussa Työväenpuolue kääntyi vastustamaan jäsenyyttä ja halusi ulos Euroopan yhteisöstä.

Työväenpuolue ja sen johto muuttivat 1980-luvulla Margaret Thatcherin hallituskaudella mielensä ja näkivät päinvastoin EU:n ja sen työntekijöiden oikeudet työkansan ainoana turvana thatcherismin kouriin joutuneessa Britanniassa. Mutta Corbynin kova vasemmisto ei suostunut kääntämään kelkkaansa. Manner-Euroopan asiat ovat vieraita Corbynin lahkolle, joka kernaammin veljeili kolmannen maailman sosialististen liikkeiden ja terroristiryhmien kanssa. Corbynin kansallistamisohjelma olisi myös ollut vaikeampaa – joskaan ei mahdotonta – toteuttaa EU:ssa. Ranskalahan useimmat noista niin sanotuista luonnollisista monopoleista ovat vanhastaan kansallistettuja. Joka tapauksessa tärkeä brexitiin ja sen jälkeiseen kaaokseen johtanut tekijä oli, että EU:n jäsenyyttä suosivan pääoppositiipuolueen johtaja oli salaa brexitin kannattaja.

Molemmat pääpuolueet olivat pahasti hajalla tässä kysymyksessä. Oli jokseenkin ymmärrettävää, että näin sekalainen brexit-seurakunta ei voinut löytää yhteistä säveltä ja päättää yksissä

tuumin brexitin muodosta ja vaihtoehdosta Euroopan unionin jäsenyydelle. Muualla maailmassa ihmeteltiin, kuinka britit saattoivat heittäytyä tuolla lailla ulos EU:sta tuntemattomaan tulevaisuuteen selvittämättä ensin vaihtoehtoa. Jos vaihtoehdosta olisi selkeästi ryhdytty puhumaan ennen kansanäänestystä, huomattava osa brexitin äänestäjistä olisi ehkä jänistänyt, koska silloin sekasorto olisi paljastunut edeltäkäs. Siksi brexitin äänekkäimmät kannattajat välttivät puhumasta vaihtoehdosta ja antoivat ymmärtää, että kyllä se siitä, helppo nakki, kunhan vain päästään ulos ”Euroopasta”. Edullisen kauppasopimuksen solmiminen EU:n kanssa on lasten leikkiä, pidämme kakun ja syömme sen, selitti Boris Johnson silloin. Vasta kansanäänestyksen jälkeen alettiin kunnolla miettiä kysymystä, mikä ihmeen brexit: pehmeä vai kova?

Pahimman kompastuskiven avioerosopimuksen solmimisprosessissa aiheutti kuitenkin Irlannin-kysymys, johon kansanäänestystä edeltävässä kampanjassa ei juuri kiinnitetty huomiota. Kuinka estää ”kovan rajan” nouseminen Irlannin eri puoliskojen välille, kun nimenomaan rajan häviäminen EU:n jäsenyyden mukana oli ollut yksi saaren rauhaan johtaneen pitkäperjantain sopimuksen edellytyksistä. Ratkaisu oli kiven takana.

Entä mitä sitten tehdä meille kaikille yli kolmelle miljoonalle EU-maiden kansalaiselle ja parille miljoonalle EU-maissa asuvalle britille, jotka menettävät EU-kansalaisen oikeudet? Britit ovat itse jokseenkin riippuvaisia tänne ulkomailta ja eritoten EU:sta tulleesta työvoimasta. Eikä brexit mullista vain Britteinsaarten elämää – ehkä EU ei itsekään jää entiselleen brittien lähdön jälkeen. Tietysti brexit heikentää EU:ta, mutta Britannia oli myös EU:n kapinallisin jäsen, joka ei ole ollut kiinnostunut EU:sta poliittisena projektina ja joka vesitti parhaansa mukaan ylikansallista yhdenytymistä ja näki Euroopan unionin pääasiassa markkinaprojektina.

Tiivistyykö ja laajentuuko yhteistyö nyt? Muuttuuko EU:n linja nyt Ranskan ja Benelux-maiden toivomaan ylikansalliseen suuntaan?

Ranskan vuoden 1968 tapahtumat, thatcherismi ja brexit ovat olleet pitkän toimittajanurani tärkeimpiä uutisoinnin aiheita. Samalla tavalla kuin aikoinaan vuoden 1968 tapahtumien jälkeen, ovat kaikki tapaamani suomalaiset viime aikoina kyselleet minulta brexististä: mitä ihmettä siellä Britanniassa oikein tapahtuu? Maa, jonka vakaata poliittista elämää koko maailma oli ihailnut, näytti yhtäkkiä joutuneen painajaismaiseen sekasortoon, joka jatkui kolme ja puoli vuotta ennen kuin edes avioerosopimukseen päästiin.

Vuoden 1968 tapahtumia ja thatcherismia selvitin perusteellisesti vuonna 2018 julkaistuissa muistelmissani. Brexitä saatoin sivuta vain pintapuolisesti, prosessihan oli silloin vasta alullaan. Nyt kun Britannia on vihdoon lähtenyt EU:sta, on syytä palata aiheeseen perusteellisemmin – ja selvittää myös, miten on aikojen kuluessa tähän tultu. Sillä kuten maan historia paljastaa, britit ovat suhtautuneet Euroopan unioniin kaksijakoisesti, ja siihen on historialliset syyt.

Ajankohtainen brexit tulee olemaan vielä pitkään. 47 vuotta jatkunutta yhdentymistä ei saa puretuksi käden käänteessä. Nyt kun Britannia on lähtenyt myös tulliliitosta, sen tehtävänä on solmia itse seitsemisenkymmentä kauppasopimusta, jotka kaupallisesti mahtava EU on hoitanut tähän asti. Kaikessa tässä piisaa työtä vielä vuosikausiksi. Integraation purkamisessa on aikamoinen urakka, siinä menetetään paljon synergiaetuja, ja jo se maksaa maltaita. Mutta brexitissä nationalistinen ideologia ja politiikka voittivat talouden. Britannian valtiovarainministeriö on laskenut, että Britannia menettää taloudellisesti melko lailla tässä ryhtymyksessä, eikä sitä juuri kukaan enää kiistä. Puhumattakaan siitä,

että tätä maata voi brexitin takia uhata hajoaminen kelttikansojen kapinan takia.

Britannia painiskelee brexististä syntyneiden ongelmien kanssa vielä pitkään, ja mikä pahinta, keskellä koronakriisiä ja sen jäänteitä. Vaikka ihmiset täällä ja ulkomailla olisivat kuinka kyllästyneitä aiheeseen, prosessia on hyvä seurata tiiviisti etenkin kaikissa EU:n jäsenmaissa sen opettavaisuuden takia. Ainakin äänestäjät silloin tietävät paremmin kuin britit vuonna 2016, mistä jäsenyydessä on kysymys, jos kansanäänestyksiä jäsenyydestä vielä pannaan toimeen.

Tarkoitukseni on tällä teoksella antaa tietoa myös EU:sta suomalaisille, sillä vaikka tavallisten suomalaisten tietämys EU:sta on toivottavasti parempi kuin brittien ennen vuoden 2016 kansanäänestystä, ei sekään hääviä ole. Moniko tavallinen suomalainenakaan tietää, mikä on tulliliiton ja vapaakaupan ero? Se on kuitenkin näytellyt hyvinkin tärkeää roolia Britannian ja EU:n historiassa ja näyttelee yhä. Toivoisin, että suomalainen äänestäjä osaisi ainakin kysyä, mikä on vaihtoehto, ja vaatia kunnollista vastausta, jos hän joskus joutuu kansanäänestyksellä päättämään meidän jäsenyydestämme Euroopan unionissa.

Brexitin kautta olen itsekin oppinut paljon Euroopan unionista ja toivon voivani taas kerran välittää kaiken oppimani myös suomalaisille.

Lontoossa tammikuussa 2021

Eeva Lennon

1 BRITANNIAN SAAREUTUMINEN JA KAKSOISIDENTITEETIN SYNTY

On kohtalon ironiaa, että eurooppalaisten maahanmuuttajien kansoittama saarivaltakunta säikähtää maahanmuuttaja-aaltoa Euroopan unionista ja haluaa osittain siksi lähteä EU:sta. Britteinsaaret ovat nimittäin olleet eurooppalaisten maahanmuuttajien risteysasema ja Euroopan kansojen sulatusuuni. Juuri siitä ovat osittain syntyneet nuo saareutuneisuuden tunnot ja torjuva suhtautuminen Manner-Eurooppaan.

Britteinsaarille on jääkauden jälkeen kulkeutunut todellinen maahanmuuttajien tulva. Väkeä on tullut miltei joka suunnalta milloin tavallisina maahanmuuttajina, milloin valloittajina, milloin pakolaisina, milloin vierastyöläisinä. Aikakaudella, jolloin laivat olivat tärkein kansainvälinen kulkumuoto, meret eivät olleet esteitä, vaan pikemmin soveliaita kulkuväyliä.

Englantilaisen dna on eurooppalaisten kansojen tilkkutäkki. Dna-testin tekevä britti löytää itsestään todellisen geenien sekamelskan, joka on peräisin kaikkialta Euroopasta ja hiukan Pohjois-Afrikastakin. Näin todella tapahtui televisioyleisön edessä,

kun brittien alkuperää BBC:n television ohjelmassa selittänyt toimittaja teetti testin dna:staan. Tuloksessa näkyi selvästi miltei kaikkien näille saarille tulleiden maahanmuuttajien geenejä sekä geeniperimää jopa neolyttisiltä maanviljelijöiltä, jotka tulivat saarille ennen kelttejä ja roomalaisia.

Täkäläisen kouluhistorian on pitkään ajateltu alkavan vasta kelteistä ja roomalaisista, mutta tuorein tutkimus paljastaa, että täällä on ollut kaikenmoista väkeä jo ennen heitä. Britteinsaarilla oli ilmeisesti kaksi jääkautta, ja jo noiden jääkausien välissä isommalle saarelle tuli ja meni metsästäjä-keräilijöitä. Silloin Britannia oli vielä kiinni Manner-Euroopassa Doverin ja Calais'n kohdalta, joten tänne vaelsi helposti Ranskasta. Vasta jääkauden sulamisen aiheuttaman vesivirran paineet irrottivat Britannian Euroopan mantereesta ja tekivät siitä saaren, vaikka etäisyys Euroopan mantereesta on Doverin kohdalta vain kolmisenkymmentä kilometriä.

Ja kun kansainvälisenä kulkuvälineenä oli entisaikaan yleensä laiva, niin eihän Britannian saareutumisenkaan estänyt maihinnousua. Jääkauden jälkeen Britanniaan tuli paitsi yhä noita metsästäjä-keräilijöitä myös neoliittisia maanviljelijöitä, jotka muuttivat saaren maanviljelysmaaksi. Noin vuonna 4500 ennen ajanlaskun alkua Venäjän aroilta tuli ns. Beaker-kansa, joka sai nimensä siitä, että se käytti kauniita savipikareita, joita täältä on löydetty paljon.

Indoeurooppalaista gaelin kieltä puhuvia kelttejä saapui maahan noin 500 vuotta eaa. jostain etelästä. Keltit asuttivat Etelä- ja Länsi-Eurooppaa: Italiaa, Espanjaa, Ranskaa ja Saksaa, olipa heitä Balkanin niemimaalla ja Vähässä-Aasiassakin. Paljon kelttejä asui Galliassa, ja ranskalaiset ovat osittain heidän jälkeläisiään, vaikka he ovat myös roomalaisten, germaanien eli frankkien ja normannien eli siis viikinkien jälkeläisiä. Historiasta muistamme, että keltit kävivät Italian pohjoispuolella Galliassa vuosikausia hurjaa

sotaa Julius Caesarin johtamien roomalaisjoukkojen kanssa; sotaa, jonka roomalaiset lopulta voittivat.

Siitä ei kuitenkaan ole mitään todisteita, että keltit olisivat saapuneet Pohjois-Eurooppaan tai Britteinsaarille suurena laumana tai kansainvaelluksella niin kuin keltit itsekin pitkään luulivat. Kyllä heitä kaiketi tuli, mutta pikemmin vähitellen. Sen sijaan vahvaa kelttitaidetta ja -kulttuuria tulvi saarille ennen roomalaisia – se oli silloin Euroopassa suurta muotia, kertoo uusi tutkimus.

Roomalaiset saapuivat aluksi Englantiin pienissä erissä maata tuhoten ja hävittäen, ja Caesar hävitti Britanniaa vuoden viisikymmentä tienoilla ennen ajanlaskun alkua. Osa alueen alkuasukkaista vastaanotti heidät innokkaasti, sillä tieto roomalaisten korkeasta elintasosta oli kulkeutunut tällekin saarelle. Toiset taas asettuivat kovaan vastarintaan. Etelä-Englannissa vastarintaa johtivat kuningatar Boudicca ja hänen sotajoukkonsa. Boudicca elää vieläkin englantilaisten myyteissä vastarinnan sankarittarena, samaan tapaan kuin kelttiläinen vastarannankiiski sarjakuvahahmo Asterix oli Ranskassa kenraali de Gaullelle vertauskuvalinen ihannehahmo 1960-luvulla Ranskan presidentin taistelussa amerikkalaisuutta ja Yhdysvaltojen hegemoniaa vastaan.

Roomalaiset valtasivat Englannin vähitellen kokonaan, ja Englanti oli Rooman provinssina aina vuoteen 400 ja sai nauttia Rooman valtakunnan yleisestä edistyksestä. Mutta olivatko roomalaiset siis italialaisia? Sotilaat tulivat usein Pohjois-Afrikasta, eli he olivat maureja niin kuin Shakespearen Othello; Länsi-Englannista Cumbriasta on löydetty jäänteitä aidoista maurikylistäkin. Roomalaisvallan kautta briteissä on siis myös pohjoisafrikkalaista geeniperimää, ”pisara vierasta verta”, niin kuin vuonna 1949 amerikkalaisesta rasismista kertovan Hollywood-elokuvan nimi kuului suomeksi. Sillä voi härnätä rasisteja, jotka ovat tähän asti kuvitelleet englantilaisia puhtoisen valkoiseksi heimoksi. Roo-

malaiset olivat tietenkin aikamoisia barbaareja, mutta rasisteja he eivät olleet. Se on myöhempää perua.

Kelttikulttuureja jäi henkiin Britteinsaarille vain niiden eristyneille reunamille Irlantiin, Skotlantiin, Walesiin, Cornwalliin sekä Man-saarelle, ja siellähän ne ovat vieläkin. Kelttejä muutti Britteinsaarilta paljon myös Ranskaan Bretagneen, missä Ranskan keskitetty kelttiasutus pääasiassa nykyään sijaitsee. Bretagnessa on aikanaan puhuttu gaelin kieltä ja puhutaan jossain määrin yhä, vaikka keskitetyn vallan apostolit jakobiinit luodessaan Ranskan suuressa vallankumouksessa voittivat hajautusta ja monikulttuurisuutta suosivat girondistit. He tuhosivat Ranskan kansalliset paikalliskulttuurit ja tekivät Ranskasta kielellisesti ja kulttuurisesti yhtenäisen maan.

Mutta toisin kuin Etelä-Euroopassa, roomalaiset eivät jättäneet Englantiin latinalaisperäistä kieltä, vaikka saaren nimi Britannia tulikin heiltä. Britit saivat kielensä pääasiassa germaanisilta maahanmuuttajilta. Germaaneja oli saarella paljon jo Rooman valtakaudella roomalaisten palkkasotureina, ja heitä seurasi germaaniensa kansainvaellus näillekin hedelmällisille viljelysmaaille. Keltit jatkoivat omien kieltensä puhumista, mutta muutoin näillä saarilla puhuttiin maahanmuuttajien germaanisista kieliä tai eri versioita siitä. Saksit tulivat Saksasta, anglit enemmän Norjan suunnasta ja juutit Tanskasta. He loivat Britanniaan useita pieniä kuningaskuntia. Anglosaksien kausi alkoi toden teolla vuonna 600.

Hekään eivät kuitenkaan saaneet elää rauhassa. Viikinkien ryöstötretket alkoivat 800-luvulla ja päättyivät vasta 1200-luvulla Skotlantiin. Viikingit tulivat alun perin Irlantiin ja perustivat silloin Irlannin pääkaupungin Dublinin, josta tuli viikinkien merkittävä orjakaupan keskus. Dublinista he alkoivat tehdä ryöstöretkiä Länsi-Englantiin, ja pian viikinkejä alkoi tulla Skandinaviastakin Itä-Englantiin ja Skotlantiin.

Viikingit aiheuttivat saarivaltakunnassa ikuisen miehityksen pelon ja halun suojautua Manner-Euroopasta tulevia vihollisia vastaan: juuri tuon defensiivisen saareutumisen vaiston. Britit oppivat todella pelkäämään viikinkien teknistä ylivoimaa ja brutaalia sotatekniikkaa, vaikkeivät muidenkaan heimojen sodankäyntitavat ja siviilien kohtelu tuolloin lempeitä olleet. Välttääkseen teurastuksen, hävityksen, ryöstön ja raiskauksen alkuasukasväestö ryhtyi maksamaan tanskalaisille viikingeille lunnaita, danegeldiä. Se osoittautui kuitenkin vakavaksi virheeksi, sillä siitä seurasi, että yhä suuremmat määrät viikinkejä tuli Tanskasta käsi ojossa lunnasrahaa vaatimaan. Tanskassa maaperä oli liian hiekkaista maanviljelykseen silloisilla menetelmillä, mutta Britanniassa hedelmällistä maata oli kosolti tarjolla ja vielä lunnasrahaa alkupääomaksi.

Tanskalaiset viikingit valloittivat lopulta koko saaren itäosan, ja heidän jälkeläisensä Sven Kaksiparta miltei koko Englannin 1013. Hänen poikansa Knuut Suuren valtakuntaan kuului jo suuri osa Englantia, Skotlanti, Tanska ja Norja sekä osa Itämeren etelärannikkoa. Englanti jakautui kahtia. Lontoon alue ja Lounais-Englanti jäivät anglosakseille, ja Pohjois- ja Itä-Englanti kuuluivat viikinkivaltioon, jonka pääkaupunki oli York. Viikinkivallan aikana Englantiin tuli paljon maahanmuuttajia Pohjoismaista. Englannin itäosissa puhuttiin jonkinmoista skandinaaviskaakin, josta jäi vaikutteita Itä-Englannin kieleen ja murteisiin.

Viikingit olivat yleensä sotureita ja kauppamiehiä, mutta Englannissa he viljelivät maatakin ja englannin kieleen jäi muinaisnorjan kielen vaikutusta eritoten luontoon liittyvässä sanastossa. Vaikutus on selvä perussanastossakin, kuten muun muassa sanoissa foot eli jalka, skin eli iho, root eli juuri ja lukuisissa by-loppuisissa paikannimissä, kuten Grimbsby ja Whitby: by on tietysti tuo skandinaavien kylä. Koska sekä alkuasukkaat että maahanmuuttajat puhuivat germaanisia kieliä, ero ei ollut kuitenkaan niin suuri.

Viikingit halusivat aina sulautua alkuasukkaihin eivätkä luoda omia yhteisöjään. He avioituivat anglosaksinaisten kanssa. Historioitsijoiden viikingeistä BBC:lle tekemässä sarjassa väitettiin, että anglosaksinaiset pitivät viikingeistä, koska nämä peseytyivät enemmän kuin kuin heidän omat miehensä. Myös Ranskassa Normandian valloittaneet viikingit avioituivat pääväestön eli ranskalaisten naisten kanssa ja sulautuivat muutamassa sukupolvessa ranskalaisiin. Näitä viikinkien ja ranskalaisten jälkeläisiä sanottiin normanneiksi, pohjoisen miehiksi. Normannit omaksuivat ranskan kielen ja kääntyivät kristinuskoon. Kiihkeinä kristittyinä käännyttäjinä he jättivät jälkeensä lukuisia komeita kirkkoja. He olivat paavin suosikkeja, paavi siunasi heidän ristiretkensäkin. Normannit olivat luoneet itselleen oman autonomisen Normandian herttuakunnan, joka virallisesti oli Ranskan kuninkaan alainen, mutta todellisuudessa itsenäinen.

Normandiasta normannit lähtivät valloittamaan ulkomaita sekä pohjoiseen että etelään. He valtasivat Englannin Hastingsin taistelussa 1066. Anglosaksikuningas Haroldin aikana Englanti oli ollut yksi Euroopan parhaiten hallittuja maita. Kuningas Harold sotajoukkoineen oli juuri onnistunut tekemään lopun uusien viikinkilaumojen ryöstöretkistä, mutta kun normannien tehokkaat sotajoukot samaan aikaan tunkeutuivat maahan Ranskasta, hänen joukoillaan ei enää ollut voimia heidänkin päihittämiseensä.

Vallattuaan Englannin Normandian herttuasta Vilhelm Valloittajasta tuli Englannin kuningas. Normannit loivat tänne oman eliittinsä, joka puhui ranskaa. He normannilaistivat paljon muuta, ja normannivalta oli joka suhteessa tärkeä käänne saari- ja valtakunnan historiassa. Valloittajat loivat Englantiin keskitetyn kuningasvallan, tehokkaan hallinto- ja läänitysjärjestelmän, uudet omistusolot ja kulttuurin. He tekivät Englannista sen voimakkaan, hyvin hallitun valtion, jona se on myöhemmin esiintynyt.

Viikinkien ryöstöretket Englantiin loppuivat. Viimeisen invaasion Britteinsaarille viikingit tekivät Skotlantiin 1200-luvulla, jolloin he avasivat sinne tuottoisan kauppätien, hyviä kauppamiehiä kun olivat.

Aluksi anglosaksit kapinoivat jatkuvasti normanneja vastaan. Normannit kukistivat kapinat kovakouraisesti paikoitellen jopa selvään etniseen puhdistukseen syyllistyen. Englanti oli vauras ja hedelmällinen maa. Saadakseen verotettua sen kunnolla valloittajat anglosaksien ja muiden raivoksi kartoittivat koko maan vaurauden Domesday bookilla eli maakirjalla, johon rekisteröitiin tuon ajan henkilöt ja maat. He rakensivat vankkoja linnoja ja komeita kirkkoja ja tekivät siten alkuasukkaille selväksi, että he olivat tulleet jäädäkseen.

Vaikka normannit olivat viikinkien jälkeläisiä, he olivat niin ranskalaistuneita, että brutaaleista sota- ja valloitusmenetelmistään huolimatta he edustivat kaikkea, mitä silloin pidettiin muodikkaana ja hienostuneena. Nujerretut anglosaksit koettiin karkeina ja sivistymättöminä. Mutta tosiasiasahan anglosaksit olivat jo ehtineet tehdä Englantiin varsin järjestyneitä kuningaskuntia, eivätkä normannit halveksineet maan asukkaiden enemmistöä. Kun anglosaksien pitkään jatkunut vastarinta oli nujerrettu, normannit jatkoivat viikinkien assimilaatiopolitiikkaa ja avioituivat anglosaksinaisten kanssa.

Hovissa ja normannieliitin piireissä puhuttiin pitkään ranskaa, ja Englanti oli kaksikielinen maa. Vähitellen normannien jälkeläiset alkoivat kuitenkin puhua maan enemmistön kieltä. 1400-luvulla normannit ja anglosaksit olivat niin yhteensulautuneita, että enää ei voinut tietää, kuka oli juuriltaan normanni ja kuka anglosaksi. Silloin syntyi nykyinen Englannin kansa ja englannin kieli. Kaksikielisyys hävisi saman tien, ja 1500-luvulla ranskan kieli oli jo vieras kieli, jota opiskeltiin kouluissa ja yliopistoissa.

Normannit eivät jättäneet ranskan kieltä vähemmistökieleksi saarelle, mutta he jättivät englannin kieleen kosolti ranskalaisia sanoja ja vaikutteita. Eritoten useat valtaan liittyvät sanat ovat yleensä ranskalaisperäisiä, esimerkiksi hallitus, *government*, ranskan kielen *gouvernement*. Elämän hienostuneempia asioita tai nautintoja kuvaavat sanat jäivät ranskalaisiksi tai saivat ranskalaisen vaihtoehdon, kuten tasokkaampiin ruokiin ja juomiin liittyvät sanat. Parempi liha, esimerkiksi pihviliha, on *beef*, joka on johdettu ranskan kielen *boeufista*. Ja kun Britanniassa syöt lampankyljystä, se on joko *lambchop* tai *muttonchop*, ranskaksihan lampaanliha on *mouton*.

Myös lemmen asiat hoituivat ilmeisesti ranskalaisilta normanneilta elegantimmin, koska englannin kieleen on jäänyt ranskasta sana *amorous*, merkityksessä lemmenjanoinen, joka Englannissa viittaa enemmän rakastelunhaluun kuin varsinaiseen rakkauden tunteeseen. Ranskan kielessä sana *amoureuse* voi merkitä myös rakastumista, ihan tavallista rakastumisen tunnetta.

Nämä Ranskasta siinneet sanat ja synonyymit selittävät osittain meidän ulkomaalaisten kirouksen, englannin kielelle ominaisen sanaston rikkouden, synonyymien ja sanontatapojen määrän. Alemman tason elintoimintojen sanastoon ei hienostunutta ranskaa ympätty, tavallisella lihalla ei ole ranskankielistä nimeä tai synonyymia, ja paska on yhä anglosaksinen *shit*.

Nimet muuttuivat miltei kokonaan ranskalaisperäisiksi: Harold on yhä täällä käypä etunimi, mutta ei kukaan risti poikaansa enää anglosaksiseksi Egbertiksi tai Ethelbertiksi, vaan pikemmin ranskalaisperäiseksi Robertiksi tai sitten Williamiksi Vilhelm Valloittajan mukaan. Sukunimissä yleistyivät ranskan kielen pojasta, *fils*, juontavat Fitz-alkuiset sukunimet. Varsinkin Irlannissa, jonka normannit myöhemmin valloittivat, on paljon Fitzgeraldveja ja Fitzsimmonseja.

Skotlanti säästyi normannien brutaalilta valloitukselta. Viisas kuningatar Margareta omaksui itse normannilaisvaikutteita ja kutsui vapaaehtoisesti joukon normanniparoneja muuttamaan maahan. Skotlanti jäi silloin itsenäiseksi, ja se sai pitää omat lakinsa ja koululaitoksensa. Tämä Skotlannin ja Englannin erilaisuus on jäänyt pysyväksi tilaksi meidän aikoihimme asti.

Irlannin normannit valtasivat 1100-luvun lopulla, ja Irlanti liitettiin silloin Englannin kuninkaan alaisuuteen. Sen valtaajia alettiin kutsua anglo-normanneiksi. Alkuasukkaat – keltit – onnistuivat kuitenkin pitämään hallussaan suuren osan saarta. Keltit olivat pitkään jatkuvassa vastarinnassa Englannin valtaa vastaan, mutta 1500- ja 1600-luvulla Englanti onnistui lopullisesti valtaamaan naapurisaaren tuomalla sinne Englannin kuningashuoneelle uskollista protestanttista väestöä pääasiassa Skotlannista ja antamalla protestanteille maahanmuuttajille katolilaisten kelttien maita. Siksi Pohjois-Irlannin protestantit ovat perinteiltään kiihkoisia skotti-protestantteja: John Knox oli tuonut Skotlantiin ankaran calvinistisen uskonpuhdistuksen, joka poikkesi suuresti kuningatar Elisabet I:n luomuksesta, lepsusta anglikaanisesta kompromissikirkosta. Jotkut puhuvat jopa anglokatolilaisuudesta, vaikka se yleensä laskeaan protestantteihin kirkkoihin, joskaan se ei hyväksy avioeroa Englannin kuninkaallisten jatkuvaksi kiusaksi.

Mutta Irlannin saaren alkuasukkaat jäivät katolilaisiksi, ja siitä tuli osa heidän identiteettiään. Tästä syntyi tuo meidän aikoihimme asti jatkunut protestanttien ja katolilaisten konflikti, heimoriita, joka on sotkeutunut myös Irlannin itsenäisyystaisteluun, vaikka katolilaisiin kapinallisiin Englannin valtaa vastaan liittyi myöhemmin myös osa protestanttista nationalistista yläluokkaa.

Normannit valtasivat myöhemmin osan Etelä-Eurooppaa, ja ristiretkien mukana heidän valtansa levisi myös Lähi-itään. Normannien valtakausi kesti Euroopassa ja muuallakin kuitenkin vain

300 vuotta. Ei siksi, että he olisivat menettäneet valtansa muille kansoille, vaan koska he lakkasivat olemasta normanneja ja sulautuivat kaikkialla valtaväestöön. He antoivat valtauksen idean myöhemmille siirtomaiden valloittajille, mutta he eivät koskaan käyttäytyneet kuten siirtomaaherrat ja luulleet olevansa kulttuuriltaan ja kieleltään enemmistöä parempia. Kun he olivat päässeet hallinnollisesti niskan päälle, he yleensä hyväksyivät monikielisyyden ja monikulttuurisuuden ennen kuin itse sulautuivat enemmistöön.

Vaikka englannin kielen sanastosta todella huomattava osa tulee ranskan kielestä, normanneista ei jäänyt normannilaisyhteisöjä Britanniaan, kuten jäi kelteistä ja juutalaisista, joista ensimmäiset tulivat tänne Ranskasta Vilhelm Valloittajan mukana. Jos normannit ja heidän jälkeläisensä olisivat pitäneet kiinni omasta kulttuuristaan ja jatkaaneet ranskan kielen puhumista, Britanniassa olisi nyt ranskankielinen vähemmistö, joka olisi ankkuroinut Britannian paremmin Eurooppaan samaan tapaan kuin Suomen ruotsinkieliset ovat liittäneet meidät kiinteämmin Skandinaviaan. Nyt brittien kieliyhteisö on miltei täysin Euroopan ulkopuolella. Väestön kyyvyttömyys puhua Euroopan muita kieliä on saanut monet kääntämään selkensä Euroopan mantereelle, jota he eivät tunne kodikseen, vaikka englannin kieli on Euroopan kielten sekoitelma ja väestö on geneettistä eurooppalaista puuroa täällä kuten muuallakin Euroopassa.

Ranskalaisten hallitusvalta Englannissa jatkui kuitenkin vielä normannien valtakauden päätyttyäkin. Englannin kruunun sai vuonna 1146 ranskalainen Plantagenet-suku ja sen ensimmäinen kuningas Henrik II. Sen johdosta Ranskan kruunusta käytiin sotaa englantilaisten ja ranskalaisten välillä vuosina 1338–1453. Englantilaiset valtasivat osan Ranskaakin, ja tähän liittyy Ranskan kansallissankarittaren Jeanne d’Arcin tarina: 17-vuotias Orleansin neitsyt johti sotajoukkoja ja pakotti englantilaiset luopumaan

Orleansin piirityksestä 1429. Hän vei sitten ranskalaisen Kaarle VII:n kruunattavaksi kuninkaaksi Reimsin kaupunkiin. Mutta kuten historiasta tiedämme, Jeanne d'Arc petettiin, ja hän kuoli roviolla.

Tudorien aikana 1500-luvulla ranskan kieli oli jo tyystin vieras kieli, jota opeteltiin vain kouluissa ja yliopistoissa. Englanti kääntyi protestanttiseen uskoon, jotta kuningas Henrik VIII voisi saada avioeron. Se erotti Britannian osittain ranskalaisista naapureista ja liitti sen kiinteämmin Saksaan ja meihin pohjoiseurooppalaisiin.

1500-luvulla Englantiin pakeni kuitenkin Manner-Euroopasta laumoittain ranskalaisia hugenotteja ja muita protestanttisia pakolaisia, joita monissa Euroopan katolisissa maissa vainottiin. Henrikin tyttären Elisabet I:n valtakaudella, William Shakespearen aikana, Lontoon kadut kaikuivat ranskan kieltä ja muita Euroopan kieliä. Shakespeare asui Lontoossa maahanmuuttajien alueella ja innostui sijoittamaan näytelmiensä tapahtumat ympäri Eurooppaa, vaikka hän ei ollut koskaan astunut jalallaan Britannian ulkopuolelle.

Shakespearen ajan niin kutsutut elisabetiaaniset ihmiset, Shakespearen ihmiset, olivat kuitenkin temperamentiltaan välittömämpiä ja eloisampia, lähempänä mannereurooppalaisia kuin nykybritit. Feministit ovat havainneet tutkiessaan sukupuoliroolien kehitystä Britteinsaarella, että vielä 1800-luvun alussa englantilaiset miehet kyynelehtivät julkisesti ja halasivat ja suutelivat toisia miehiä. Tämä oli yleistä Manner-Euroopan heteromiehillekin. Marjo Vilkkonen kertoo teoksessaan *Suomi on venäläinen*, että Aleksanteri I ja Ruotsin kuningas Kaarle Juhana – alun perin ranskalainen Napoleonin marsalkka Jean-Baptiste Bernadotte – sinetöivät Suomea koskevan sopimuksensa suudelmalla. Mutta tapa oli yleinen vielä 1800-luvun alun Britanniassakin. Tehdessään kuolemaa aluksellaan Trafalgarin taistelussa amiraali Nelson lausui viimei-

senä toiveenaan lähimmälle matruusilleen ”suutele minua”, minkä tämä sitten hellästi tekikin. Jälkipolvet ihmettelivät pitkään moista viimeistä toivomusta, kunnes feministit paljastivat taustan.

Brittien maailmanvallalle ja Euroopan ulkopuoliselle identiteetille luotiin perusta jo Elisabet I:n aikana. Espanja ja sen kuningas Filip II hallitsivat silloin meriä, mutta Englanti alkoi haastaa Espanjan valtaa maailman merillä. Kouluhistoriastakin muistamme – tai ainakin minä muistan – Sir Francis Draken, joka seilasi maailman merillä ja purjehti toisena ihmisenä maailman ympärikin. Muut maat ja erityisesti Espanja manasivat näitä Englannin merisankareita pelkinä merirosvoina, ja sitähan he todellakin olivat. Englannin valtion rahakirstut täyttyivät espanjalaisesta kullasta, jota Sir Francis Drake miehineen ryösti espanjalaisista aluksista. Kaiken kukkuraksi Elisabetin sotajoukot käväisivät sotimassa Espanjan dominoimissa Alankomaissa sikäläisten protestanttien puolesta.

Filip ei itse asiassa alun perin suhtautunut vihamielisesti Elisabetiin, vaikka historiallinen myytti niin väittää. Hän oli ollut naimisissa Elisabetin sisarpuolen, Englannin kiihkokatolisen kuningattaren Maria Verisen kanssa. Marian kuoltua hän tarjosi Elisabetille avioliittoakin, jonka Elisabet kuitenkin torjui. Filip näki Englannin valtaistuimella mieluummin protestanttisen Elisabetin kuin tämän katolilaisen skottiserkun Maria Stuartin, koska Maria Stuart oli Espanjan vihollisen Ranskan ystävä. Protestanttien ja katolilaisten suhteet eivät uskonsotienkaan aikana olleet kovin yksinkertaisia – historiallisissa myyteissä on pantu mutkat suoriksi.

Kun Englannin merisankarit alkoivat ryöstää espanjalaisten kultaa jo Espanjan satamistakin ja Maria Stuart mestattiin, Filip sai tarpeekseen ja lähetti Englantia kurittamaan ”voittamattoman armadansa”, espanjalaisen laivueen. Sitä ei mytologia kerro, että

huomattava joukko englantilaisia toivoi espanjalaisten tuloa, koska he olivat vielä katolilaisia, joita uskonpuhdistus ei ollut onnistunut käännättämään. Elisabetin laivasto kuitenkin päihitti Filipin laivaston, jonka rippeet haaksirikkoutuivat Länsi-Irlantiin.

Kuningatar Elisabetin PR:n avustamana tämä historian tapahtuma jätti englantilaisten mieliin idean englantilaisista jumalan valittuna kansana ja Englannista saarilinnoituksena, jota korkein suojeli. Näissä myyteissä tämä maa on aina isojen pahojen viholisten vainoama Daavid Goljatia vastaan; suurin piirtein kuin Suomi talvisodassa. Muiden maiden on kyllä vaikeaa nähdä tuo suurvalta ihan tässä valossa. Vastakkaiset tarinat, joissa Britannia on siirtomaavaltana komennellut muita ja saanut aikaan julmia verilöylyjä, unohtuvat aina brittien mytologioissa, mutta ne elävät sitäkin voimakkaampina entisten siirtomaiden ja Irlannin historiallisissa myyteissä.

Kuningatar Elisabet I lähetti muuten oman armadansa vuotta myöhemmin maksamaan takaisin Filipille, mutta sen kävi vielä huonommin kuin Espanjan laivaston. Sehän ei tämän loistavan PR-naisen sepittämään myyttiin sopinut, eikä tarina siksi kerro sitä. Elisabet I loi näitä tarinoita yhtenä ja viljelemällä jatkuvaa miehityksen pelkoa käytti niitä hyväkseen oman ja protestanttien vallan vahvistamiseksi. Hän nujersi näillä myyteillä oman maansa katolilaisen vähemmistön, joka uhkasi hänen valtaansa ja ilmeisesti yritti saada Englannin valtaistuimelle Maria Stuartin. Maria Stuart oli avioliitoillaan roistomaisten miesten kanssa sotkenut asiansa Skotlannin kuningattarena ja sieltä karkoitettuna joutunut pakenemaan serkkunsa hoiviin. Elisabet joutui sitten vastahakoisesti mestauttamaan serkkunsa salajuonien punomisesta valtaansa vastaan niin kuin ajan tapa oli.

Elisabet I oli todella loistava poliittisten imagojen ja tarinoiden luoja. Yksi tarinoista oli, että Elisabet lähetti omat laivansa Tilbu-

ryn satamassa tuhoamaan voittamatonta armadaa puheella, jonka kuuluisimpia lauseita oli: ”Minulla on heikon ja hauraan naisen ruumis, mutta kuninkaan vatsa ja sydän, Englannin kuninkaan.” Elisabet I:n roolia ovat näytelleet miltei kaikki Britannian merkittävimmät naisnäyttelijät Peggy Ashcroftista Glenda Jacksoniin ja Judi Denchiin, ja he ovat tuon kuningattaren roolissa aina pitäneet tuon puheen Tilburyssä. Tosiasiassa Tilburyn puhe pidettiin vasta sen jälkeen, kun meritaistelu oli jo voitettu, ja kuulu lause lisättiin siihen vasta 35 vuoden päästä Elisabetin jo kuoltua.

Tämän saaren myyttien mukaan Englanti oli myös normannien jälkeen ollut jonkinlainen saarilinnointus, jota ei koskaan sen jälkeen ole valloitettu. 55-vuotiaana naimaton ja lapseton Elisabet I keksi itselleen liikanimen neitsytkuningatar. Sille ei kaiketi ollut katetta todellisuudessa, mutta toisin kuin serkkunsa Maria, Elisabet osasi hoitaa miesasiansa, ja lapsia hän ei ilmeisesti saanut. Tuo liikanimi symbolisoi Englantia linnoitettuna saarivaltiona, jota ei hevillä valloiteta. Elisabet I on innoittanut brittejä koko maan historian ajan ja innoittaa yhä. Hänen oppilapsiaan ovat erityisesti imagon luonnissa Britannian sodanaikainen pääministeri Winston Churchill ja myöhemmin Margaret Thatcher. Ja vieläkin osa ”globaalien Britannian” kannattajista vannoo kuningatar Elisabet I:n nimeen ja uskoo, että Britannia saa itseensä uutta elisabetiaanista puhtia, jos se lähtee EU:sta. Järki-ihmiset täällä leimaavat sen kyllä suorasukaisesti elisabetiaaniseksi fantasiaksi, mutta joka tapauksessa nuo fantasiat ovat iskostuneet brittien identiteettiin samalla tavalla kuin myytti Britanniaasta saarilinnointuksena, ja ne ovat osaltaan vaikuttaneet brexitiin.

Englantilaiset alkoivat siis jo Elisabet I:n aikana haastaa merien valtiasta Espanjaa, mutta neitsytkuningattaren kuollessa vuonna 1603 Englanti ei ollut juuri alueeltaan suurempi kuin hänen valtakautensa alussa. Tuolloin syntyi kuitenkin ajatus eurooppalaisesta